

HORVÁTH SÁNDOR:

Ságvári-telepi krónika

Péter bácsira
és néhai öreg barátaimra emlékezve...

Nyíregyháza nyugati határa a XX. század fordulóján a Debrecen—Nyíregyháza—Kisvárdá—Záhony vasútvonallal zárult be. A vasúti síneken túl a Felső- és Alsó-Pázsit szántóföldjei húzódtak. Ezeken túl kezdődött a nyíregyházi tanyák világa. A Felső-Pázsit szántóföldjeinek egyhangúságát a Széchenyi úttal szemben a Dohánybeváltó raktárai bontották meg, amelyekhez a Bethlen utca—Vasgyár utca kereszteződéséből a vasútvonal felett egy felüljáró út vezetett. A mai Rózsa Ferenc utca táján kicsi kerülőház volt a városi Szalmáskerttel. A vasúti pályaudvarral szemben húzódott az Elető mocsaras vízállása, ennek déli szélén a lovasági laktanya (ma: Guszev-telep) szénaraktárai, tovább pedig a legénységi épületei és istállóik rendeződtek el szigorú katonai rendben.

Ezt a tájképet az első világháború évei megváltoztatták: a Felső-Pázsiton 1914 végére katonai barakk-kórház épült a Hősök temetőjéig. A világháború befejezése után, 1920-tól az elnéptelenedett kórházi barakkokat a városból kiszorult, meg a város peremére települő tanyái nincstelenek és a megszállt területekről Nyíregyházára menekültek népesítették be. Így alakult ki a Ságvári-telep szomorú—dicstelen elődje a „Dzsungel.”

A telep továbbfejlődésének területi feltételeit az 1920. évi Nagyatádi-féle földreform törvény teremtette meg. A földreform végrehajtása során juttatott házhelyeken 1925-től két lakóközrét is kezdett épülni: a Hősök temetője és a Dohánybeváltó között Hadikfalva, a Hősök temetője után pedig a Friedmann — hivatalosan az Eletői — telep nyolc utcája. A Friedmann-telep a felszabadulásig egy utcával, a Hegyi utcával bővült, ennek házai tanyai gazdák kifarcellázott földjein épültek fel.

Az 1945. évi felszabadulás és az új demokratikus földreform törvény végrehajtása teremtett újabb feltételeket a telep továbbfejlődéséhez, ami mindmáig tart. E fejlődés során tűnt el a hajdani Dzsungel, és alakult ki az egyszerű kisemberek lakótelepéből Nyíregyháza legnagyobb és legszebb kertvárosa, a Ságvári-telep.

Hiába lett azonban a Ságvári-telep Nyíregyháza belterületének része, 1977-ig, a Bethlen Gábor utcai új vasúti felüljáró elkészültéig ez a

terület a várostól idegen test maradt. Jellemző, hogy az 1965-ben megjelent Szabolcs-Szatmári Útikönyv Nyíregyházáról szóló része még a telep nevét sem említette meg.

A Ságvári-telep története elkészítésének gondolata Toma Péternek — Péter bácsinak —, a telep tanácstagjának a biztatására született meg bennem. Munkámban a levéltári források felkutatásán kívül az első teleplakókból 1964—1967. években szervezett honismereti szakkör eredményeire is támaszkodtam, igazában ezeknek az öregeknek a visszaemlékezéseit tartottam a legtöbbit mondó forrásanyagnak. Egykori szakköri tagjaim közül ma már a legtöbben odahagyták küzdelmes földi életük — közülük a legfiatalabb is 1895-ben született —, és Péter bácsi is egy más világban képviseli már volt választóinak érdekeit.

A szakkör foglalkozásait egy-egy rövid, XX. századi magyar vagy nyíregyházi helytörténeti előadással kezdtem meg, hogy ezekkel felidézsem hallgatóim személyes emlékeit. Ez sikerült is. Az előadásaim után kibontakozó beszélgetésekből annyi feljegyzést, magnófelvételt tudtam készíteni (ezeket a feljegyzéseket és felvételeket használtam fel krónikámban. H. S.), hogy a szűkebb lehetőséget nyújtó teleptörténet helyett a lazább szerkezetű krónikát választottam összegyűjtött anyagom feldolgozási formájául. Így nyílt lehetőségem arra, hogy a Ságvári-telep történetéhez csak alig-alig, a telep egy-egy lakójához azonban nagyon is szorosan kapcsolódó eseményt is visszaidézzek a krónika lapjain.

Befejezésül álljon itt minden egykori szakköri tagom neve, akik nélkül ez a krónika talán meg sem születhetett volna:

1. Barzó János nyugdíjas, Rózsa Ferenc utca
2. Berczédi Sándor nyugdíjas, Rózsa Ferenc utca
3. Jósvai Mihály nyugdíjas, Rózsa Ferenc utca
4. Kaszás Lajos nyugdíjas, Rózsa Ferenc utca
5. Pankotai Pál nyugdíjas, Rózsa Ferenc utca
6. Surányi István nyugdíjas, Rózsa Ferenc utca
7. Balogh Imre nyugdíjas, Hámán Kató utca
8. Czihály József nyugdíjas, Hámán Kató utca
9. Gáspár István nyugdíjas, Hámán Kató utca
10. Havanyecz Mihály nyugdíjas, Hámán Kató utca
11. Ónodi Gáborné háztartásbeli, Hámán Kató utca
12. Szilágyi István nyugdíjas, Hámán Kató utca
13. Erdei Mihály nyugdíjas, Hegyi utca
14. Fényes János nyugdíjas, Hegyi utca
15. Jánosi Pál nyugdíjas, Hegyi utca
16. Toma Péter nyugdíjas, Hegyi utca
17. Veres István nyugdíjas, Hegyi utca

18. Bártfai Mihály nyugdíjas, Schönherz Z. utca
19. Máté Pál nyugdíjas, Schönherz Z. utca
20. Veres János nyugdíjas, Fürst S. utca
21. Vida József nyugdíjas, Fürst S. utca
22. Szemők Mihály nyugdíjas, Kóris utca
23. Pusztai István nyugdíjas, Sallai I. utca
24. Szolnoki Istvánné háztartásbeli, Prága utca
25. Nemes Endre borbély, Bethlen G. utca

Őrizze munkám emléküket!

A Barakkok — a Hősök temetője

Az Osztrák—Magyar Monarchia trónörökösét, Ferenc Ferdinándot és feleségét 1914. június 28-án gyilkolták meg Sarajevóban. Egy hónap múlva — július 28-án — a Monarchia hadat üzent Szerbiának, ezzel kezdetét vette az első világháború. Nyíregyháza lakói a hadüzenet napjának estéjén „Éljen a háború!” kiáltásokkal járták körül a város utcáit. Közülük rövidesen igen sokan a frontok lövészárkaiban, véres rohamaiban ismerkedtek meg a háború igazi arcával.

A katonai mozgósítással párhuzamosan a polgári hatóságok is megkezdtek a háború sürgette intézkedések megtételét, többek között a közegészség ügyének átszervezését. Az egészségügyi intézkedések gyors megtételét a keleti front közelsége is indokolta, egyrészt a várható sebesült szállítmányok elhelyezéséről és orvosi ellátásáról kellett intézkedni, másrészt egy lehetséges járványveszély elhárításáról kellett gondoskodni. Ez utóbbira utalt Nyíregyháza polgármesterének egyik határozata, mely szerint „a hadi állapot következtében az ország egész területén fokozódott a népforgalom, a nagy embertömegek aránylag kis térre való összehívása könnyen előidézhetheti az egészség veszedelmét, különösen akkor, ha ilyen veszélyek megelőzésére idejekorán gondoskodás nem történik.”

A polgármester a legsürgősebb egészségügyi teendőket részben a várható járványveszély elhárításában, részben a sebesültek megfelelő fogadásában jelölte meg, éppen ezért felhívta „a város területén működő összes orvosokat, bábákat, tanyabírákat és tanítókat, lelkészeket és halottkémeteket, hogy a lakosság egészségét fokozott éberséggel ügyeljék, a fertőző és nagyobb számban előforduló betegségeket, különösen a himlőt, továbbá a hányással és hasmenéssel járó betegségi és haláleseteket a városi orvosoknak haladéktalanul jelentsék be.”

A polgármester ugyancsak figyelmeztette „az összes nyíregyházi gyógyszerészt (is), hogy az előreláthatólag érkező nagyobb sebesült szál-

lítmányokra való tekintettel nagyobb mennyiségű kötszer, illetve fertőtlenítőszer készlettel lássák el magukat.”(1)

A világháború első hónapjaiban már annyi sebesültet szállítottak Nyíregyházára, hogy nem csak a régi katonakórház telt meg velük, hanem a városi iskolák is elégtelennek bizonyultak ezek befogadására. A járványos betegségek — kolera, tifusz, himlő — jelentkezése miatt pedig még a fertőző betegek elhelyezéséről is gondoskodni kellett. A polgármester utasítására a városi mérnöki hivatal vezetője, Kovács Dezső mérnök 1914. szeptember közepén már be is terjesztette a régi vásártéren álló „Luxus” istálló épületeinek járványkórházzá való átalakítási tervét és ennek költségvetését. A polgármester a járványkórházat eredetileg is istállóban képzelte el, a honvédkaszárnya — a mai Guszev lakótelep — istálló barakkjait igényelte erre a célra. Ez ellen azonban a 7. ulánus pót század tiltakozott, és lovai részére táviratilag kérte ezeknek az istállóknak a kiutalását:

„Bitte barackenstellungen bei honvedkaserne in nyiregyhaza dem kader ulanen 7. ueberlassen da fuer epidemiespital stellung unmoeglich und dem kader bereits vom militaerstation kommando zugewiesen fuer einquartierung sehr dringend nothwendig. Ulanenkader 7. nyiregyhaza.”

(Az eredeti német nyelvű távirat magyar fordítása: Kérem a nyíregyházi honvédkaszárnya mellett lévő barakkistállókat a 7. ulánus pót századnak átengedni. Ezért járványkórház az istállókból nem lehet, a katonai állomásparancsnokság ezeket beszállásolásra már ki is jelölte. Igen sürgős! 7. Ulánus pót század — Nyíregyháza).

Ezért a belügyminisztérium utasította a polgármestert, hogy a pót század kérelmét vegye fontolóra és a fertőző betegek elhelyezéséről más, esetleg kevesebb férőhellyel bíró létesítmény biztosításával gondoskodjék. Így került sor a nyíregyházi póló klub Luxus istállójának igénybevételére.

A járványkórházban az eredeti tervek szerint a következő helyiségeket tartották szükségesnek kialakítani: 1—1 ápolói, illetve orvosi szobát, mosdóhelyiséget és 80 beteg számára férőhelyet. Az istállóból azonban 80 beteg befogadására elegendő helyiséget nem lehetett előállítani „azon egyszerű oknál fogva, mert az épület csak negyven fm hosszú” volt, és a városi mérnök véleménye szerint a legésszerűbb elrendezés mellett is csak negyven beteget lehetett benne elhelyezni. Az istállónak belső mennyezete nem volt, hanem csak úgynevezett kockapadlása, melynek padlástéri felülete tapasztva volt. Ezért a mennyezetet a városi mérnök készíttette el, a padlásgerendákra léceket szereltetett, és ezekre szigetelő lemezeket — kátránypapírt — szögeztetett.

Az átalakítási munkákat városi szegődményes mesteremberek és napszámosok végezték el a legegyszerűbb és csak a legszükségesebb beruházással, ideiglenes szükségletek kielégítésére.(2)

A járványkórház egy barakkjának alaprajzvázlata

Kórház-terem 20 ágy		Orvosi szoba	Ápolónő szoba	Kórház-terem 20 ágy	
Mosdó	Előszoba		Mosdó		Mosdó
Klozet					Klozet

A járványkórház mellé, a Tokaji úttól a Hősök temetőjéig húzódó városi területen, a vasúti teherpályaudvar mellett 1914. év végére újabb kórházi barakkok épültek fel. Az összesen 50 barakkból 42 készült betegek elhelyezésére — ezekből 8 a fertőző betegek részére. Készült még műtő- és felvételi épület, betegvárószoba, lakószoba, gazdasági iroda, őrségi épület, raktár, főző- és mosókonyha. Ezeken kívül építettek még fa- és szénkamrákat, tűzoltószertárat, égetőkemencét és szennyvízderítő berendezést, motoros szivattyúval ellátott fúrott kutat. Minden barakkot csatornáztak, vízvezetékekkel, villanyvilágítással láttak el. Minden kórteremhez mosdó, klozet, ápolónőszoba tartozott, minden helyiség fűthető volt. A fertőző betegek barakkjai még külön fürdőszobákkal is el voltak látva.

A beutalt betegeket az orvosi vizsgálat után „osztályozták”: megborotválták, lenyírták, levetkőztették, megfürdették, végül tiszta ruhában megfigyelő épületben helyezték el őket. A fertőzőgyanusakat rögtön fertőző-barakkokba vitték, fertőtlenítésüket a legnagyobb elővigyázattal elvégezték.

A kórház egész területét körülkerítették, területére az állomásról külön vasúti vágányt vezettek be. A kórházban 1915. januárjában már 23 orvos, 160 ápolónő és 200 kiszolgáló férfialkalmazott volt, ezek 2700 beteget láttak el.(3)

A hadműveletek megindulása után néhány héttel már a legsúlyosabb fertőző betegség, az ázsiai kolera jelentkezett. Ez az északi harcterről szivárgott be részint az onnan érkező katonák, részint azon polgári személyek közvetítésével, akik kárpátaljai vagy galíciai területen lévő hozzátartozóikat látogatták meg. A koleraveszély jelentkezéséről Sza-

bolcs vármegye alispánja K. 26 350/1914. számú leiratában értesítette Nyíregyháza polgármesterét — „Munkácson kilenc koleragyanus megbetegedés fordult elő” —, ezért a polgármester 1914. szeptember 17-én utasította a városi ügyvezető orvost és a rendőrfőkapitányt, hogy a vasútállomásra érkező utasokat fokozott figyelemmel kísérjék, és kolera-gyanu esetén az illető egyéneket és kísérőiket haladéktalanul különítsék el.

Ugyanekkor a polgármester a város orvosát arra is kötelezi, hogy koleraveszély esetében foganasítandó óvintézkedésekre javaslatot tegyen.(4)

A biztonsági intézkedések ellenére 1944. december végéig 65 kolerás került Nyíregyházára a járványkórházba, közülük 45 volt nyíregyházi — 40 katona és 5 polgári lakos.(5)

A Nyíregyházán állandósult koleraveszélyről értesülhetünk a polgármester 1915. augusztus 6-án kelt K. 18 675/1915. számú határozatából is. Ebből kiderül, hogy a munkácsi polgármester arról értesítette a nyíregyházi hatóságokat, hogy Munkácsról három kolerafertőzött — Krón Farkas, Guttmann Zsigmond és Coltin Miksa — érkezik vonaton Nyíregyházára. A nevezetteket a főkapitány 5 napon keresztül az orvosi hivatalba állítsa elő, és ott minden alkalommal ellenőrizték egészségi állapotukat. Különb 1915-ben ázsiai kolerában a városban 189 megbetegedés volt, a betegek közül hatvanhatan haltak meg.(6) 1916-ban Szabolcs alispánja figyelmeztette a járási főszolgabírákat és Nyíregyháza polgármesterét, hogy a szomszédos törvényhatóságok területén újabb koleragyanus megbetegedések fordultak elő, ezért az elsőfokú hatóságok a kiadott intézkedéseket a legszigorúbban hajtsák végre, ugyanis „a háború miatt ez a veszedelem (a kolera) még sokkal inkább fenyeget bennünket, mint békeidőben.” A kolera fellépésére a nyári és őszi idő a legkedvezőbb. 1917-ben azonban az alispán már azt tudja jelenteni, hogy ebben az évben ázsiai kolera Magyarországon nem fordult elő.(7)

A barakk-kórházban elhunytakat, akár háborús sérülés, akár járványos betegség volt a halál oka, már 1914-től kezdve a kórház déli kerítése mellett, a mai Hősök temetőjében temették el. A temető hivatalos működésbe helyezésére Szabolcs főispánjának 1916. augusztus 10-én kelt kezdeményezésére Nyíregyháza város képviselőtestülete egyhangulag elhatározta, hogy „a kórház mellett már meglévő temetőnek egy hold 1324 négyszögölnyi területét, valamint a Hősök temetőjének kibővítéséhez esetleg még szükséges... összesen 5 hold 884 négyszögölnyi területet a Nyíregyházán eltemetett és eltemetendő hősök temetője céljára átengedi...”(8)

A Hősök temetőjében „megszüntek a nemzeti meg a háborús ellentétek. A barakk-kórházban elhunytakat kivétel nélkül ide temették el. Jutott ide minden nemzetből, a magyarok mellett szerbek, oroszok, olaszok, németek kerültek ebbe a temetőbe. Sorba temették őket. Ahogy meghaltak, úgy számozták be őket a sorba.”(9)

Az első világháború befejeződésével a kórház gyorsan kiürült. Az utolsó halottakat 1919. április 12-én temették a barakkokból, de ezeket már a Morgó temetőben hantolták el. Ónodi Gáborné egyik szakköri beszélgetésünkön említette meg, hogy arra emlékszik, „1919-ben két vöröskatonát temettek ágyúval. És annak nagy temetése volt. És oda temették őket a köztemetőbe az én gyermekemhez. Azóta is ápolom sírjukat.

Kértem a hatóságokat, hogy szállítsák ide a Hősök temetőjébe őket, de már akkor azt mondták: Elkéstem, mert mindenki össze volt szedve.

Nagy pompával temették őket. Két ágyúval vitték őket. Nyíregyházán talán ennél nagyobb temetés nem volt...”(10)

Ennek a beszélgetésnek a hatására néztem át a Nyírvidék 1919-es évfolyamát, ennek április 13-i számában valóban meg is találtam a temetés leírását.

„Tömegsírba, mésszel leöntött gödörbe temette a régi militarista rendszer a világháború „hősi halottait”, tömegtemetők ezernyi sírhantja alatt alusza álmát vágóhídra cipelt proletárok milliója. Fásult szívvel, eltorzult ajakkal kísérték utolsó útjukra az elesetteket bajtársaik — így volt ez régen, abban a másik világban, mely olyan rövid idő alatt annyira messze esett mitőlünk.

Virágdíszes ravatalról, ezrek fájdalmas szívű részvéte, könnyező síratása mellett, koszorúk tömege alatt, ágyúdörgés, puskaropogás között temettek tegnap két vöröskatonát, akiket nem a régi militarizmus hajtott vágóhídra, hanem proletáröntudatuk, szocialista meggyőződésük vezetett a hódítók, kizsákmányoló imperialisták ellen.

Mészáros János és Vitovszky András vöröskatoná elvtársainkat temette tegnap Nyíregyháza proletáriátusa és Nyíregyháza vörös helyőrsége. Két vörös elvtársunk a demarkációs vonalon súlyos sebet kapott. Nyíregyházára hozták őket a tartalékkórházba, és innen temették el őket tegnap délután.

Az egész helyőrség megjelent a két bajtárs temetésén, amelyen sok ezernyi tömeg is részt vett. Ágyútalpon hozták be a barakkból a két elesett koporsóját, itt, a városháza előtt megállott a menet, hogy elbúcsúztassák a két vöröskatonát.

A városháza erkélyéről elsőnek Simonits József mondott beszédet, dicsőítve a két vöröskatoná hősiességét, majd Molnár Antal Gábor főbi-

zalmi férfi a Vöröshadsereg katonáinak új szelleméről, új kötelességéről és új harcairól szólt, végül Kazimir Károly a proletariátus eszmevilágának, a vörös akaratsnak diadalra jutásáról beszélt, amelynek a küzdelmében esett el a két vöröskatona.

Vörös zászlók alatt, a Marseillaise és a munkásinduló hangjai mellett indult meg a gyászmenet a Morgó temető felé, ahová ezernyi tömeg kísérete ki a két vöröskatona.

Itt a munkásdalárda Jakab József karnagy vezetésével elénekelte a munkásindulót, majd Schmidt Mihály direktor búcsúztatta a halottakat, akiknek vére nem imperialista államokért, hanem a marxi eszmék győzelemre jutásáért folyt. Végül a hadügyi népbiztosság kiküldött politikai megbízottja búcsúztatta a két vöröskatonát, akinek a sírdombja felé Nyíregyháza egész proletariátusának gyásza tekint.”

A temetésről, Ónodi néni halottairól 1966. április 13-án a Kelet-Magyarországban jelent meg „Hősök évfordulója” címmel egy rövid cikkem. Ennek hatására dr. Deák Endre ügyvéd több fényképet adott át a Józsa András Múzeumnak, ezeket ő készítette fiatal diákként a temetésről. A pompás gyászmenet képe 1969. április 13-án jelent meg a Kelet-Magyarországban.

A két vöröskatona sírját a Morgó temető 71. és 72. helyrajzi száma alatt 1969-ben helyreállították, a sírok gondozását a város vette át.

A román királyi intervenciós csapatok 1919. április 27-én bevonultak Nyíregyházára. Szakkörömön erről is színes visszaemlékezést sikerült magnószalagra vennem:

„Még 1919-ben én, mint mozdonyfűtő mentem hazafelé. Kiss Roland és Kollár (Kolláth) Ernő voltak az állomásparancsnokok. Mentem hazafelé, mert a Kéz utcán laktam.

És egy hetvenhatos masinát felszereltek két gépfegyverrel és egy kis hetes ágyúval a mozdony elejére. A fűtő megszökött. Így elkaptak engem, és el kellett menni. Koczor főmozdonyvezetővel mentünk szemlére. Mikor a nyírmeggyesi temetőhöz értünk, ott lövést kaptunk a románoktól. Ott Nyírmeggyesnél nagy bevágás van, ott aztán a páncélos — a románoké — is kibújt. Erre mi 24 óráig hol előre, hol hátra — hol előre, hol hátra... De már annyira voltunk, hogy Kállóban az állomásfőnök adott hat kosár porosz szenet, az is csak por volt, de már vizet nem tudtunk venni. Így beszaladtunk Nyíregyházára.

Mikor beszaladtunk Nyíregyházára, utánunk a villanytelepet lőtték be a román páncélosok. Ekkor aztán itt a fűtőháznál felszereltünk, s akkor mentem megint hazafelé.

Akkor itt Barzó János és Rácz János, ezek pedig mentek megint ki felé. Hát kimentem velük az orosi szőlőhöz. Ott megint 24 óráig harcol-

tunk. Akkor aztán hazajöttünk. Rá negyednapra mentünk elfele az egész. És akkor aztán elmentem, mert az én házigazdám Galáth János volt, és ez mint Lenin-fiú volt. Hát övelük elmentem, és Tokajtól a direktóriumvonattal mentem Miskolcig. Miskolcon aztán már rosszul éreztem magam, meg aztán Galáth János is azt mondta: Pista bácsi, menjen legalább maga haza, mert se a mamámnál, se a maga családjánál nincs ott senki.

Hát így Miskolcra jöttünk mi vagy tizennyolcan. Összeszedelőzködünk, úgy jöttünk haza.

Ilyen helyzetek voltak...”(11)

A román megszállás idején már Nyíregyházán is újjászervezték a fegyveres karhatalmat — a rendőrséget és a csendőrséget, visszaállították a régi közigazgatási apparátust. Ezek közreműködésével a románok internáltak mindenkit, aki „kommunista” — a restaurált államrend és társadalom ellenzője volt. Az internáltakat a kiürült kórházi barakkokban őrizték. A románok kivonulása után az internáltak őrizetét a „nemzeti hadsereg” különítményei látták el. Amikor azonban az internáltak egy része a kerítésen keresztül ásta magát és megszökött, a nyíregyházi tábor megszüntették, és az itteni internáltakat Zalaegerszegrre szállították az ott felállított táborba.

Az üresen maradt kórházi barakkok, mivel sem a katonai, sem a polgári hatóságoknak nem volt pénze állományuk megóvására, igen gyorsan lerongyolódtak, ütött-kopott helyiségeiket pedig a legelesettebb nincstelének, menekültek szállták meg.

A Dzsungel

A világháború befejezése és a román megszállás után Nyíregyházán a legsúlyosabb csapás a lakásinség volt. A városi bajokon a hatóságok úgy próbáltak segíteni, hogy az idegenek letelepedését Nyíregyházán megtiltották. A megszállt területekről azonban a repatriálók újabb és újabb, megállíthatatlan áradatát nem lehetett a városból kitiltani. Miután megtelt a városban a legelhanyagoltabb lakás is, és egy-kettőre benépesedett az a 80 szükséglakás is, amelyeket a kórházbarakkok egy részéből alakított ki a városi hatóság, 600 főre nőtt az állomásnál az úgynevezett vagonlakók száma is. Ezek többsége a csehek és a románok által megszállt területen hűségesküt nem tett és ezért kitoloncolt vasutas volt, akiket a nyíregyházi vasútállomás egyik vakvágányára kitölt vagonokban, igen primitív körülmények között helyeztek el családjukkal együtt. A legembertelenebb viszonyok azonban a leromlott barakkokban uralkodtak. Az itteni Infernót a Nyírvidék egyik cikke írta le.

„...Az egyik barakk el van kerítve tuskés drótkerítéssel. Szinte gyanakodva lép be az ember a kis ajtón. Vajjon milyen betegek lakják ezt, hogy így elkerítették kórtermüket? Két bejáró van a barakk egyik és ugyanennyi a másik végén. A két folyosószerű bejárat között van egy szoba, valószínűleg az ápolók szobája lehetett. Zárva, nem lehet bemenni, lakója dolga után jár. A folyosók másik két oldalán kicsi „szobák” vannak... füttyül be a szél. Pléh sparherdek, füstcsövök az ablakon nyúlik ki, főznek. Ablaküveg imitt-amott látható.

Belépünk egy nagy helységbe. Rothadó padlózat. A falak kátrány-papír kárpitja nagy foltokban leszakadozva. Ujjnyi hézagok a falakon, a deszkák között itt fúj be a friss levegő. Nyolcvan négyzetméteres helyiség. Ezt fűti egy kis sparherd, amelyen főznek. Mellette kis bölcsőben egy gyerek. Ujját szopogatja szegényke. Két család van itt elhelyezve. Fát aprít egy amputált lábú fiatalember. Egyik asszony megszólal: Tetszik talán ismerni, a Friedmann úr megengedte, hogy gallyat szedjünk. Jaj, Istenem, a tető lyukas, nem győztük a vizet kihordani tegnap és ma, amíg a hó olvadt. Borzasztó a mi életünk...

A másik lakásban idős asszony élesztgeti a tüzet... Deszkaládára állított piciny pléhszór. Ezen főzi az ebédet... a deszkafalon átlátni több helyütt...

Sáron, csatakon, olvadó havon, miegyeben kerüljük meg a házoldalt.

Hatalmas nagy terem. Négy „spór” is áll benne. Itt már az ablaküvegnek nyoma sincs. Betonpadló. A gyerekek mezitláb szaladgálnak rajta. Sírnak. Egy öreg anyóka: ...Nincs egy ablaküveg... pléhvel, ronggyal dugdossuk be a lyukakat, csak fönn hagyunk egy kis nyílást, hogy a világosság bejöjjön... Gyerekek... külön csomókban bútorok... Ki tudja, hány család lakik itt együtt...

Keskeny szobában négy apró gyerek, három asszony... a deszkapadló egy helyen felszedve...

A kijáró másik folyosójából nyílik egy másik szoba. Fürdőszoba volt. Benne két beton fürdőkád. Ez még talán a legjobb szoba, mert délen fekszik... ebben a szobában ott vannak azok a bizonyos csészék (WC). Kettő van benn. És az a szegény asszony itt hál? Itt bizony, meg főz is a „szobában”, mert különben megfagyna...”(12)

Nyíregyházán az első szervezett lakásépítkezésre — bár csak szükséglakások épültek — 1920 végén került sor. A kereskedelmi miniszter 30 nyíregyházi menekült lakázhoz juttatásához 120 000 koronát bocsátott a város rendelkezésére. A lakások építésére Adorján János építőmester (a Nyírvidék előbbi cikkének írója) kapott megbízást. A lakások 1921. januárjában már készek is voltak. Egy szoba, konyha és kamra jutott

minden juttatott családnak. Az épületekhez a faanyagot a katonai kincstár szolgáltatta: négy barakkot bocsátott az építkezés rendelkezésére. A barakkok anyagából készültek a lakások ajtói, ablakai is.(13)

A szükséglakások fele gerendavázba rakott téglából készült. Az épület télen hideg volt, nyáron sütött. A lakások tetején szurkos lemezből készült a fedél, mert a pénzből jobbra nem tellett. Így ezek a lakások sem voltak sokkal különbek a barakkoknál. Ami Budapesten a Valéria-telep volt, az lett Nyíregyházán a barakkok negyede, a „Dzsungel.”

A barakklakások a Hősök temetője mellett három sorban álltak, egy barakkban körülbelül 15 család lakott. A negyed kialakulásáról, lakói életéről így írt egy volt barakklakó:

„... jómagam is ott voltam a barakképületekből életre kelt úgynevezett Friedmann-telep bölcsője ringatásánál. Vannak derüs és vannak szomorú epizódok, amik engem a volt barakktáborra emlékeztetnek.

Ezek a többé-kevésbé poloskás deszkaépületek az 1914—18-as világháború idején katonai kórházak céljait voltak hivatva szolgálni. Ezek az épületek terjedelmükben igen nagyok voltak. Kezdődött a barakk-kórház a volt Szentmihályi út északra néző szélén, és végződött a délen fekvő mai Hősök temetőjénél. Az északon fekvő részeket lebontották. A déli részen megmaradt épületek inséglakások céljait szolgálták.

Találhatók voltak a barakklakók között a nép minden rétegéből. Voltak többen a cseheknek és románoknak hűségesküt nem tett — hosszú ideig vagonlakó — vasutasok, iparosok, bélistások, zenészek és sokan mások.

A lakók között volt két szomszéd, bizonyos Mocsári és Budai-család. Egy alkalommal Budainé Mocsárinéval összeveszett, és az előbbi azt kiabálta az utóbbi felé: „Te! Szégyeld magad! A lakásod valósággal dögte-mető!” Ezek a hangok eljutottak a városi orvosi hivatal fülébe is, ahonnan dr. Konthy és dr. Demjén főorvosok vezetésével bizottság szállt ki. A higiénia(!) körül Mocsáriéknál valóban hiba lehetett, mert amidőn a bizottság kijött a lakásból, Konthy doktor az orrát facsargatva megjegyezte: „Hát ez, uraim, valóságos pestis!” Ezt hallva Mocsáriné odakiáltott Róza néninek: „Nem szégyenled magad, te! Még az én lakásomra mered mondani, hogy piszkos, akkor amikor arról a nagyságos főorvos úr maga megállapította, hogy „valóságos pesties”? Szóval ilyenek is történtek.

Majd a tehetősebbek kihúzódtak a barakkokból, és hozzákezdtek a Friedmann Séligtől kisajátított területen, az úgynevezett Eletői részen a fészakrakáshoz. Úgyhogy a barakkban a legeleesebbek, a sokgyermekes, teljesen szegény családok maradtak.

A méltóság megváltoztatta az erkölcsöket. Azok, akik nagyobbára Stark László és Gottesmann fakereskedők jóvoltából családi házat építettek — amihez nagyban hozzásegítette őket a Faksz-kölcson is —, már kezdték megtagadni azt a helyet, ahonnan indultak. Ha a városból az új háztulajdonoshoz rokonok, látogatók jöttek, ezeknek útja föltétlen a szégyenes külsejű barakkok között kellett, hogy keresztülvigyen. Ezt az új háztulajdonosok szégyelték, és ezek egy része addig deputációzott a polgármesteri hivatalhoz, amíg a polgármester záros határidejű dátummal elrendelte a barakkok lebontását, és erről írásban értesítette a barakkok lakóit. Mondanom sem kell, hogy ezek között a családok között, akiknek részére semmi fedél nem lett biztosítva, milyen határtalanul nagy lett az ijedelem. Én magam is ott laktam, és ezeknek az embereknek a sorsából mindig késhegyig menő lelkiösmereti kérdést csináltam — amiért bizony nem mindig találkoztam hálával.

A megmaradt barakkok között volt egy Oroszországból hozott, sokat olvasott és finomlelkű sokgyermekes asszony, név szerint Tóth Józsefné. Ez az asszony eljött hozzám, és kérlett, hogy a barakkok elbontását megakadályozandó próbáljak tenni értük valamit. Azt mondtam: A mindenható dr. Bencsés és dr. Szentpéteryvel szemben megpróbálom a lehetetlent. Nagy volt a feladat, amire vállalkoztam, amit súlyosbított az a körülmény is, hogy engem a tizenkilences kommün leverése után Bencsék, mint baloldalt huzamosabb időre Romániába internáltattak. De így is megpróbáltam a lehetetlent.

Megtudtam néhány nap múlva, hogy Rakovszky Iván belügyminiszter felesége itt, Nyíregyházán a Dessewffy téren Kállay Miklós akkori főispánnál — később miniszterelnök — vendégként tartózkodik. Írtam nevezett részére egy expressz levelet, és igen fontos ügyben kértem, hogy fogadjon. A válasz igenlő volt. A kegyelmes asszony fogadott. És a főispán lakása halljában közöttünk közel egy óra hosszat igen szívélyes légkörben folyt a beszélgetés. Előadtam, hogy a polgármester azokat a sokgyermekes családokat szándékozik hajléktalanná tenni, akik a hazának a katonákat, az uraknak a cselédséget adják stb. A méltóságos asszonyt nagyon érdekelte a dolog. Még cigarettával is megkínált. Bár soha nem dohányoztam, gondolom, úgy fityegett a számban a cigaretta, mint az óvatos kutya szájában a tojás.

Mindent összegezve, a nagyméltóságú asszony kagylót ragadott, és ezt megelőzően megígérte, hogy nem fog elengedni üres kézzel. Hívta a polgármestert, aki megígérte neki, hogy addig nem fogja lebontani a barakkokat, amíg azok maguktól össze nem dülnek. Így is lett.

Azonban amikor a kegyelmes asszony elutazott, nekem dr. Bencs, dr. Szentpétery és alsó és felsőozorai Ozory István rendőrfőtanácsos, a

politikai és bűnügyi osztály vezetője részéről igen-igen súlyos lelkiprédikációban kellett részesülnöm...”(14)

Az 1930. évi népszámlálás a barakkokban 163 főt írt össze, 84 férfit és 79 nőt. Közülük írt és olvasott 99 fő, vagyis a lakók majdnem 40 százaléka analfabéta volt.(15)

Az Eletői Friedmann-telep

Az 1920-ban elkezdett hatósági próbálkozások a nyíregyházi lakáshelyzetet nem javították meg. A Nagyatádi-féle földreform törvény megszületése és ennek végrehajtása — minden ellentmondásossága ellenére — a házhely parcellázások végrehajtásával azonban nagyobb lehetőséget biztosított Nyíregyházán is a lakásinség enyhítésére — kislakások építésére.

A földreform törvény végrehajtása során a kisajátított földek parcellázását az Országos Földbirtokrendező Bíróság (OFB) irányította, amely a kiosztásra kerülő földeket — a törvény intenciói szerint — elsősorban a megbízható állami alkalmazottaknak, tisztviselőknek, katona és csendőr altiszteknek, ezek özvegyeinek és árváinak juttatta.

Nyíregyházán három birtok területét sajátították ki és parcellázták fel házhelyek részére:

1. a régi vásártér — a Bethlen utca—Tátra utca—Rákóczi utca—Ér folyó által bezárt, a város tulajdonában lévő — területét;

2. a régi vásártér mellett fekvő, dr. Székely Miksa örököseinek birtokában lévő városi szántóföldeket — az előbbi területtel együtt egy leendő tisztviselőtelep létesítésére, és

3. Friedmann Sélíg Felső-Pázsiton elterülő, teljes egészében háborús szerzeményű szántóföldjeit. Ezen a területen épült fel Hadikfalva és az Eletői-telep, illetve ahogy még ma is sokan emlegetik a régi nyíregyháziak közül — a Friedmann-telep.

Az OFB 1923-ban kelt ítéletével a Friedmann Sélíg-féle ingatlant, valamint a Székely-féle birtokot megváltás útján teljes egészében kisajátította. A juttatások tekintetében a bíróság úgy intézkedett, hogy házhelyek céljára a Friedmann és Székely-féle megváltott területekből, valamint a Nyíregyháza birtokából kisajátított földekből átlag 300 négyszögöl nagyságú parcellákat alakítanak ki. Az OFB a házhely-juttatásokon kívül a Nyíregyházi Állami Tanítóképzőnek 8 kh-t, a vitézi széknek tiszti telkek céljára 60 kh-t, legénységi telkeknek 50 kh-t, a csendőrség részére pedig 48 kh-t juttatott.

Minden juttatott házhelyenként vagy 1 kh területért 30 ezer korona költségelőleget tartozott fizetni záros határidőn belül, a bíróság által kijelölt helyen. A juttatás csak akkor lépett hatályba, amikor a juttatott pénzbeli kötelezettségének eleget tett.(16)

A földbirtok-rendezői eljárás során az OFB Nyíregyháza városi ingatlanaiból 403 házhely juttatását irányozta elő 88 kh 359 négyszögöl területen (régi vásártér), ezen kívül kellett még a tanítóképző és a csendőrség igényét is kielégíteni, a hadirokkantak részére pedig 15 kh haszonbérletet is kellett biztosítani.

Az OFB ítélete ellen a legerőteljesebben a város képviselőtestülete tiltakozott, észrevételeit a polgármester terjesztette fel az OFB-hez. Ebben a polgármester arra hivatkozott, hogy Nyíregyháza városa példát mutatott az egész országnak a birtok helyes megosztása tekintetében, mivel 47 000 kh határának körülbelül kétharmada van kisemberek kezében. Nyíregyháza maga is a város tulajdonában lévő ingatlanok legnagyobb részét kishaszonbérletek útján kisembereknek biztosítja, nagyobb-részt földnélküli városiaknak és közszolgálati alkalmazottaknak. A város határában lévő ingatlanok termelvényei a város piacán a lehető legjobban értékesíthetők is.

A felterjesztés azt is nehezményezi, hogy az OFB Nyíregyházán a kiosztásra kerülő házhelyek nagyságát 304 négyszögölben állapította meg, holott a város életben lévő építési szabályrendelete, amelyet országos hírű szakemberek készítettek, a családi házak teleknagyságát 120 négyszögölben, a külső városrészekben 204 négyszögölben állapította meg.

A polgármester ilyen bevezetés után azt javasolja, hogy — amennyiben az OFB a házhelyek nagyságát 200 négyszögölben állapítaná meg — elegendő volna a Friedmann Sélíg-féle egészében háborús szerzeményű, mintegy 30 kh kiterjedésű, közvetlen a város alatt fekvő ingatlanból, melyet ugyan a bíróság csak kisebb részben javasolt házhely céljára, parcellákat kialakítani. A még szükséges házhelyek céljára pedig néhai Székely Miksa örökösei tulajdonát képező, a város belterületén lévő mezőgazdaságilag művelt, beépítetlen 7 kh 426 négyszögöl területű ingatlanát használják fel, amelyet az OFB határozata is elsősorban javasolt igénybevételre. Így a Friedmann Sélíg-féle birtokon 200 négyszögölével mintegy 150, a Székely-féle földeken körülbelül 50 házhely volna kihasítható, a fennmaradó 250 házhely részére 200 négyszögölével a város a Friedmann-féle birtokkal határos ingatlanából, az úgynevezett Eletői részből mintegy 60 ezer négyszögölt hasítana ki, beleszámítva az utcák és terek területét is.

Végül a polgármester a legsúlyosabb érvként megállapítja, hogy „minden legkisebb terület, melyet megváltás révén a várostól elvonnak,

az eddigi példátlan összegű költségvetéssel dolgozó város polgárainak óriási többlet-megterhelését jelentené... és ez volna a legsúlyosabb csapás, ami az 1920. évi 36. törvény (T. i. földreform törvény) végrehajtásával a szép fejlődésnek indult városunkat, vele — merjük mondani — megcsonkított, szegény hazánkat érné...”

A polgármester végül a felterjesztés befejező részében az OFB azon észrevételével foglalkozott, mely szerint a város mintegy 5000 holdat kivető szántóföldi területét a legnagyobb részben nagybérletként hasznosítja, és ezzel egyáltalán nem szolgálja a közérdeket. Ugyanis a bérlők kivétel nélkül szakképzetlenek, gazdálkodásuk nem felel meg a közérdeknek, képesítésüket valamennyien csak a háborús konjunktúrából szerezték, és ez a konjunktúra tette számukra lehetővé a városi földek bérbevételét is. Ezek a megállapítások azonban nem fedik a valóságot, mert „Nyíregyháza városának csupán Nagykálló határában lévő császárszállási birtokán van három közép haszonbérletű birtoka, az egyik 302, a másik 472, a harmadik 940 hold területű. Mindhárom birtokot hivatásos gazdák haszonbérlik, tartják olyan karban, hogy azokra sem a tulajdonos érdeke, sem a közérdek szempontjából rosszat mondani nem lehet...”(18)

Miután az OFB Friedmann Sélignek a nyíregyházi 5323. számú telekkönyvi betétben AT—1—12. sorszámú, 20 296—20 307. sorszám alatt felvett 29 kh 1031 négyszögöl területű ingatlanát megváltás útján teljes egészében megszerezte, ennek döntő részét hadirokkantaknak, hadiárvának (a belvizes részeket. H. S.), arany vagy ezüst vitézségi éremmel kitüntetteknek juttatta.(19) A kisajátított területen a város mérnöki hivatala elvégezte a szükséges előmunkálatokat és elkészítette a parcellázások tervét, majd jelentette a polgármesternek, hogy „kész van Friedmann Sélignek szabályozási és felosztási tervezete, amely a régi vásártérrel együtt másodsorra szukcesszive használandó fel és pedig akként, hogy a vasútállomáshoz közel eső Friedmann-féle telekre elsősorban vasutasok, postások és altisztek házigényei vétessenek figyelembe...”

A terv alapján kimért házhelyek után 142 esetben fizették ki az előírt mérnöki díjat, így megszerezték ezek a jogot a házhelyek tulajdonba való vételére is.(20)

A tényleges birtokbavételig azonban az OFB még több ítéletet hozott. 1927. december 27-én hozott ítélete úgy rendelkezett, hogy a Friedmann, Székely és Nyíregyháza részéről igénybe vett és megváltott 107 hold 117 négyszögöl területet: 499 darab 300 négyszögöles házhelyet az ítélethez mellékelte jegyzékben felsoroltaknak juttatja.

A jegyzékre felvett első 20 igénylő neve:(21) Balogh György, Fejes Pál, Szolnoki József, Horváth János, Fedorcsák Jánosné, Jakabovics Endre, Farkas András, Kozma Mihály, Sztatke Sándor, Hogyan Andrásné,

Ujfalussy János, Balogh János, Bertalan István, Szilágyi József, Katona Gábor, Kacsala Mártonné, Brezovszky János, Resnik Mihály, Lipppa Pál, Szilágyi János.

1925—1927 között állandó huzavona volt a házhelyek parcellázása körül. Többek között ebben kell keresni a magyarázatát annak, hogy 1925—26-ban a Friedmann-telepen csupán 30 lakás épült fel, és 1927. májusában — bár a juttatási jegyzéken már a 375. sorszámnál tartanak — az OFB azt állapítja meg, hogy ezek közül csak 98-an vették át házhelyüket. Ezért a bíróság azzal fenyegeti meg az igénylőket, hogy — amennyiben a ház építését három éven belül nem kezdik meg — a juttatástól elálltnak fogják tekinteni őket.(22)

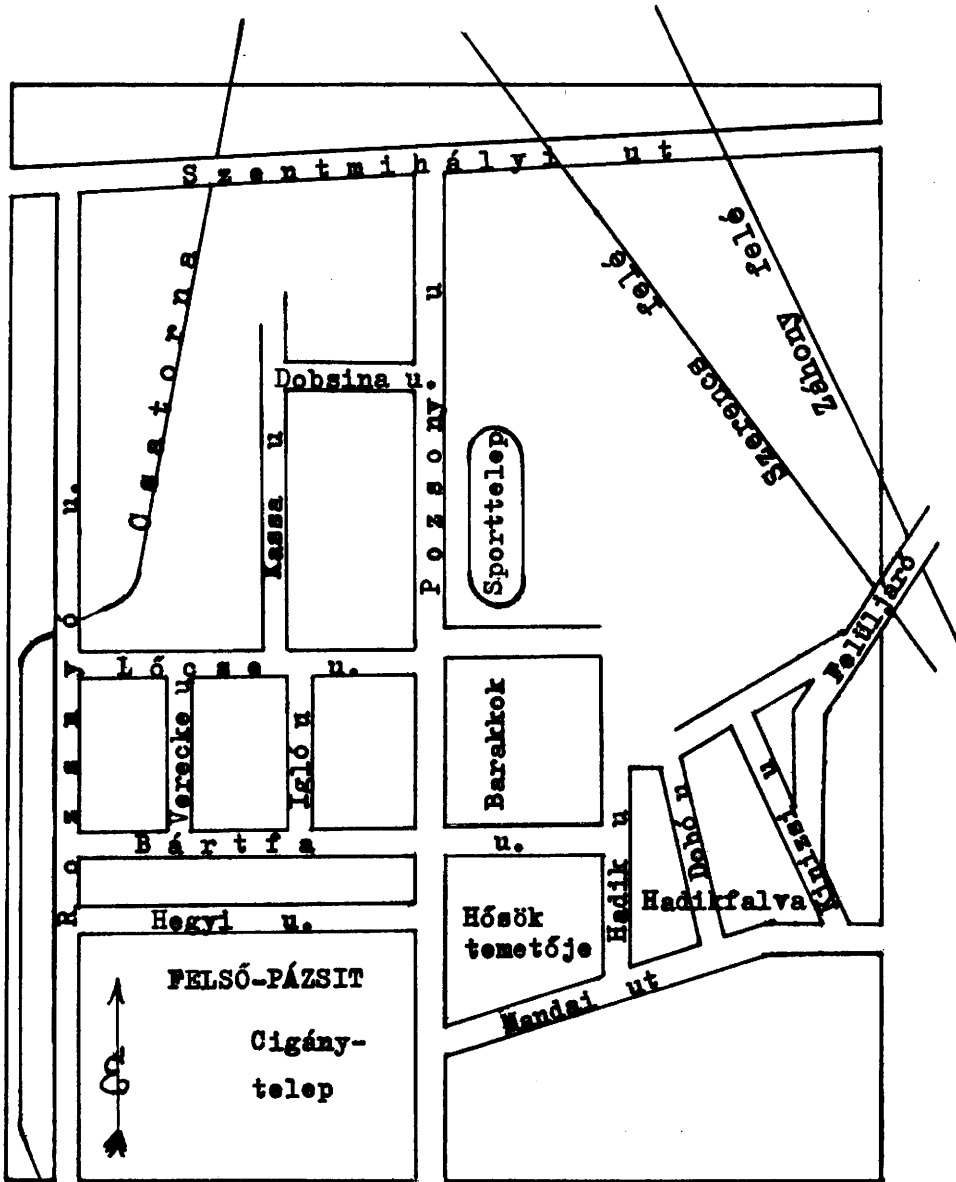
Ugyanebből a forrásból az is kiderült, hogy Friedmann Sélíg és a Székely örökösök a kisajátítást és a megváltás összegét tudomásul vették, de ez egyáltalán nem jelentette azt, hogy a kisajátítási eljárás be is fejeződött. A városi képviselőtestület 1927. június 3-i közgyűlése a házhelyek négyszögölenkénti árát 2 pengőben állapította meg, ebből a rokantak 50 százalék kedvezményt kaptak. (A közgyűlési hozzászólásokból kiderül, hogy a házhelyek eredeti négyszögölenkénti árát 43 fillérben határozták meg, vagyis most már a hadirokantak is az eredeti ár több, mint kétszeresét fizetik.)

Friedmann telkének négyszögöléért előbb 20 000 papírkoronát, a Székely-féléért 30 000 papírkoronát ajánlottak fel. A közgyűlés abban is megegyezett, hogy a régi vásártér négyszögölét sem adhatják olcsóbban, mint amennyit a magánfeleknek kell fizetni. Végül a városi és Friedmann-féle telkek négyszögölének ára 25 000 papírkorona (2 pengő), a Székely-féle telek négyszögöle pedig 5 pengő lett.(23)

Tudunk azonban arról is, hogy még 1929-ben is egyezkedett a telekáróról Friedmann Sélíg az OFB kiküldöttével, sőt a városi mérnöki hivatal irataiból az is kiderül, hogy 1937 végéig még mindig csak 314 házhely ügye rendeződött véglegesen, ebből 142 városi, 142 Friedmann és 30 Székely-féle telek volt.

A házak építéséhez az állam a Falusi Kislakásépítő Szövetkezet (FAKSZ) útján építési anyaghitelket folyósított, házanként 1500 pengőt. A hitel feltételeinek azonban a legtöbb telektulajdonos nem tudott eleget tenni. Sok építtetőnek csak kis, kamraszerű konyhára telett, néhányan földbe mélyesztett kunyhóban kezdték meg a telepi életet. A FAKSZ-kölcsön helyett többen a magasabb kamatot kérő, de kevesebb feltételt szabó Friedmann Sélíg kisebb kölcsönét vagy Stark és Gottesmann fakereskedők áruhitelét vették igénybe.

A sok huzavona és pénztelenség ellenére 1928-ban már 66 ház állt a Friedmann-telepen, 11 építése pedig folyamatban volt. 1929-ben az

Sasvári A.

A Friedmann-telep (vázlat).

építkezés meggyorsult, a telepen a házak száma megháromszorozódott, 214 készült el. Az 1930. évi népszámlálás adatai szerint a telepnek 1005 lakosa volt — 483 férfi és 522 nő —, írástudó volt 816 (81 százalék).⁽²⁴⁾

A Friedmann-telep kilencedik utcája, a Hegyi utca a Bártfa utcával párhuzamosan épült ki. Nevét azonban csak 1948-ban kapta. Eddig az utcát Morauszky telepnek hívták, mivel az utca házhelyei Morauszky — meg Jánószky és Pócsik — nevű tanyai gazda földjének parcellázása során alakultak ki. 1948-ban a Hegyi utcában, a Felső-Pázsit 309—334. szám alatt 31 családház volt.

Végül a Hegyi utcán túl, a mai Dugonics utca—Derkovics utca által alkotott szögletben, vályoggödörökkel szabdalt területen húzódtak meg a cigánytelep ütött-kopott vályogviskói.

A cigánytelep nyáron por- és homokfelhőbe, az ősz jöttével ködbe burkolózva gubbasztott a sárral, kukoricaszárral fedett kunyhóival. Télen az ólomszürke ég rázta hóval telt bundáját a didergő putrikra, a hófergeteget kergető szél pedig fogát csikorgatva rázta a viskók zuzmarás ablakát, ajtaját.

Úgy éltek ezen a telepen a cigányok — várostól, emberektől távol —, mint a szigetlakók. Idegen csak ritkán vetődött ide...

Voltak közöttük vályogvetők, kubikusok, ha kellett, üstöt foltoztak vagy bádogosmunkát végeztek, kosarat fontak vagy teknőt faragtak. Voltak, akik szerették a munkát — ha akadt, voltak olyanok is, akik nem szerették — miként másutt is sokan gondolkodtak így. De valamennyien számkivetve éltek itt okkal, ok nélkül is. 1945 az ő számukra is utat és teret nyitott. Negyedszázad alatt földbe omlottak vissza a sárkunyhók, egykori lakói szétszóródtak a városban, az országban. A putrik, gödrök helyét pedig befedte a többszintes Dugonics utcai házak sora.

A Friedmann-telep a város vezetőinek nemtörődömsége következtében Nyíregyházának nem csak legelhanyagoltabb, hanem legrosszabb hírű negyede is volt. A várostól majdnem teljesen elválasztott külterület a harmincas években a különböző garázda elemek valóságos paradicsomává vált.

A világgazdasági válság hatására a tanyák is elérték telítettségük határát, még természetes lélekszám szaporulatukat is csak alig-alig tudták befogadni. A földnélküli napszámosok és cselédek közül sokan kiszorultak a tanyákról, de a tanyavilág elhagyása után nem települtek be a városba — ott számukra megfelelő lakás nem volt, a betelepedéshez hiányzott a biztos munkaalkalom és a rendszeres jövedelem is —, hanem a város határán — így a Friedmann-telepen is — húzták meg magukat, ahol a városból kiszorult munkanélküliekkel és a hozzájuk csapódó lumpen elemekkel alkalmi munkából, máról-holnapra éltek. Ha

munka nem adódott, elemi létszükségletüket úgy próbálták biztosítani, ahogy tudták — „szerezték.” Sokuk maradék emberi tartását az alkohol rombolta szét.

A telepi lakosság túlnyomó részét azonban vasutas, postás és egyéb kisebb beosztású közalkalmazotti rétegek alkották. Ezeket a közállapotok rendezetlensége mindennapi munkavégzésükben, biztonságukban is veszélyeztette. A rend fenntartásához azonban a telepen hiányzott a rendőr, a rendőr-őrszoba, és a telep egyetlen utcájában sem égett éjszaka villanykörte sem. Szilágyi József 27 társa a polgármestertől kért segítséget:

„Tisztelettel alulírottak, mindannyian Friedmann-telepi lakosok, azaz a tiszteletteljes kéréssel fordulunk a Nagyságos Polgármester Úrhoz, méltóztassék a Friedmann-telepen lévő utcakereszteződéseknél legalább egy-egy villanykörtét felszereltetni.”

A kérést azonban a polgármester elutasította, mivel a városi mérnöki hivatal jelentése szerint „12 darab féléjjeles lámpa beszerelése a telepre 930 pengőbe kerülne. S addig, amíg a város belterületén minden utcai oszlopon lámpa nem ég, nem lehet külterületet világítani. Egyébként is a költségvetésben lámpák felszerelésére 180 pengő áll rendelkezésre.”(25)

A munkanélküliség, pénztelenség azok életét is fenyegette, akiknek sikerült a telepen saját portát teremteni. Barzó János, aki a frontról tért haza, és előbb a barakkokban húzódott meg, 1928-ban a Rozsnyó utcán egy kis házat épített, a nehéz évekről így mesélt:

„Súlyos volt a helyzetem, nem bírtam fizetni. Építőmunkás voltam, de nem dolgoztam. Jött az öreg (Friedmann Sélíg) meg a fia is, hogy Barzó bácsi fizetni kéne.

— Nem bírok.

Azt mondja nekem az öreg Sélíg: Nekem volna 15 házam. Ott sok kőművesmunka van. Fiam! Egyezzünk meg! A felét készpénzben kifizetem, a felét meg levonom telekre.

Hovacsek bácsi — itt az első sorban, a Prága utcában — volt a segédmunkásom. Ketten mentünk el. Nekem 661 pengőbe került a telek. Én az egész nyáron dolgoztam nála. Hol a Szabolcs szállónál, hol — ahol most a szabadtéri színpad van — az összes házainál. Volt olyan hét, hogy patkánylyukakat tömtünk üveggel meg cementtel. Mert rengeteg patkány volt.

Úgyhogy le is dolgoztam neki a házhelyet. Rosszul nem jártam vele, mert akkor idekint az órabér 40 fillér volt, nekem meg 80 fillér órabért fizetett (De a felét azonnal le is vonta telekárra!!! — H. S.). Arra kért, hogy „mesterkém” csak úgy csinálja, ahogyan én magyarázom magának. Az öreg nagyon értett az építkezéshez...

Nekem sikerült is ledolgoznom a telek árát. Azonfelül minden este hozott kettőnknek egy liter bort, és „húztak” a szalámik is, és 5—6 zsemlét adott, és este megettük. Azt mondta: Nem adom nappal oda, mert berugnak és nem fognak dolgozni. Nevettünk is rajta, de igaz is, nagyon jó bora volt az öregnek Kemezséről, és mindig megmagyarázta: Ezt ebben az évben szüreteltük, ez ilyen bor. Úgyhogy este bevettük, és mentünk haza. Így sikerült ledolgozni a telket, másképpen nem tudtam volna kifizetni.

A telekár ledolgozása után is dolgoztam még nála — 1944-ben aztán abbamaradt minden...”(26)

Érdekes — a tőkésekről alkotott általános képpel egyáltalán nem egyező — kedvező véleményeket meséltek a telepiek Friedmann Sélíg mellett Stark és Gottesmann fakereskedőkről is.

„... Elsősorban Friedmann Sélíg vállalta azt, hogy felépíti az egész telepet két szoba, konyhás lakással. De egyet gondolt a közönség, nem fogadta el. Építsék mindenki olyat, amilyet tud. A város ezt meg is engedte. Mikor hozzákezdtek, egyik olyat akart, másik olyat. Akkor elrendelte a város, hogy csak terv után szabad építeni.

Friedmann Sélíg volt a kölcsönző. Ő adott mindenkinek annyi pénzt, amennyi kellett. A telekért fizettünk 4 millió 500 ezer koronát fejenként. A házam teljesen felépítve 50 millióban volt. Hogy milyen kamatra kaptuk, nem emlékszem. Csak az volt a célunk, hogy építsünk. Az épületanyagot Starktól és Gottesmantól kaptuk. Starkhoz elmentem: Stark úr, egy ilyen házat akarok építeni. Ennyi anyag szükséges. — Rendben van. Mikor szállítsuk? Szállította ki...”(27)

A korszakra jellemző, sok mindent kifejező képet rajzolt életéről Veres István:

„Én mint mozdonyfűtő szerepeltem. Öt gyermekem volt. És az első fiút azt polgáriba járatam, mert muszáj volt, mert mindenáron szerettem volna, hogy mozdonyvezető legyen belőle, nem mint én. Fűtő voltam, bizony a vasútnál mi mozdonyfűtők szenvedtünk legtöbbet. Ez el van ismerve.

Na kérem szépen, de a tanárok olyanok voltak, hogy nem tudtam egy kis nyomást adni, hát így a fiút mindig buktatták. Hát kénytelen voltam abból a kis fizetésemből a gyermekeket is nevelni meg még egy tanárt is fogadni, hogy a javítón át tudjon menni.

Na, mikor a négy polgárija megvolt, akkor aztán itt volt nekem a fiú majdnem két esztendeig, nem tudtam elhelyezni.

Megalakult Nyíregyházán a legényegylet. Akkor az én fiam és Hoffmann Náci főmozdonyvezetőnek a fia, ezek elmentek Németországba vándorolni. Ezek hazajöttek...

Akkor itt volt Énekes János prelátus. Ez volt aztán minden a légyenyegyletben.

Hát adtam a kérvényt be már a vasúthoz is, össze-vissza is. A fiam mindig azzal jött haza, hogy Nagy Lajos tiszteletes úr minden fiúkat berak a vasúthoz, és mink meg nem jutunk sehová. Mert kérvényt kérvény után adtam. Akkor, kérem szépen, ráveszekedtem a fiamra: Azanyád-azanyád, hát a prelátusnak mért nem mondod te is, hogy tegyen téged is be a vasúthoz?!

Ezzel aztán a fiam, hogy felment a prelátus úrhoz, és azt mondta, hogy a Nagy Lajos tiszteletes úr már az összes protestánokat(!) berakta, akkor a prelátus elvette tőle a kérvényét, egy sort írt rá, beküldtük az üzletvezetőséghez Debrecenbe, s kéremszépen harmadnap múlva kaptam az értesítést, hogy vigyen a fiam három pengőt, és menjen orvosi vizsgálatra, fel van véve a vasúthoz állomásfelvigyázó gyakornoknak a rak-tárba...

Hát így tudtunk gyerekeket nevelni. A lányokat nem járatam polgárba. Ezeket varrodába járatam. Mert nem tudtam. Kicsi volt a fizetés...(28)

Alig tartottam olyan szakköri foglalkozást, amelyen ne jelent volna meg és ne szólt volna hozzá a beszélgetéshez Szemők Mihály bácsi. Hozzászólásaiból állítottam össze cselédsorsról szóló életpályát.

„Az én édesapám uradalmi cseléd volt. Mink kilencen voltunk testvérek. Az iskolától 6 kilométerre laktunk. És bizony elég sajnós volt, különösen mikor télvíz idején kellett járni az iskolába. Kérték a szülők a gazdaságot, hogy legalább télvíz idején adjon fogatot, aki behordja reggel, és este a gyerekekért bemegy az iskolába. Ezt egy pár napig meg is tette az uraság, de aztán meggondolta. Akkor viszont csak gyalog kellett 6 kilométert járni mindenkinek az iskolába. És ameddig jártunk az iskolába, addig csak hat osztályt követeltek tőlünk. Én magam sem jártam többet, csak hat elemit.

Mikor már arra került a sor, hogy meg tudtam magamnak a kenyeret keresni, akkor pedig nem is vágytam tovább az iskolába, pedig hat osztály volt kötelező akkor. Ezt kijártam. És akkor kérem már a gazdaságnak szüksége volt rám. Jártam napszámba, aztán mikor elértem a 14 évet, akkor már én is mint kommenciós lettem.

Szolgálatba léptem 14 éves koromban. Attól kezdve mindig abban az uradalomban voltam, míg csak katonának nem kellett menni.

Mikor a katonaságtól hazajöttem, akkor ugyanabba a gazdaságba mentem vissza. Tovább még ott töltöttem az időmet. Megnősültem. Ugyancsak ott maradtam abban a gazdaságban 1925-ig.

1925-ben idejöttem Nyíregyházára lakni. Itt laktam aztán tovább egy gazdaságban, mint teljhatalmú gazda. Innen aztán mentem a sajátomba, amit a két kezemmel szereztem. Egy kis földet vettem magamnak, házat építettem rá.

Ismét bevonultam katonának. 1939-től 1946-ig mindig katonáskodtam. 1946-ban, mikor hazakerültem, nem ott találtam — sajnos — a családom, hanem melyben most lakom jelenleg — Kőrös utca 6. szám alatt...

A gazdaságban azért szorították a nagycsaládút mindig hátra, mert akinek nagy családja volt, az többnyire nem tudta iskolába járattatni a fiait, hát Szent Mihálykor felmondtak neki. Hiába lett volna szükség a családra, hogy napszámba járjanak. Volt alkalom, hogy 8—10—12 éves gyerekeket az iskolából kihagyták, mert arra a pár 20—25 fillérre volt szüksége a családapának, és hogy ezt a kis pénzt megkereshesse a gyereke. Így aztán nem is nagyon szorították őket az iskolába. Távol volt az iskola, és nem tudták így...

Máskülönben pediglen bizony nagyon sok helyen volt az, hogy nem 14 mázsa terményt, csak 14 köbölt adtak, pedig egy köből csak 84 kg volt. Sok helyen megvolt a tehéntartás, sok helyen még ezt sem engedték meg a cselédembernek, hogy tehenet tartson. Esetleg egy vagy két malacot tarthatott. A kommenciósi földet pedig olyan helyen adták, holott eljött az őszi takarítás: kukoricát szárral együtt, napraforgót levágták, összeszedték, bizony egy szekénderékkel könnyen hazaszállították. Így nem jutott a család ruházathoz, nem jutott lábbelihez. A bér, a fizetés pedig 40 pengő volt, ebből nem tudta a családját, akinek volt 6—7 meg 8 gyereke, a családos apák nem tudták felruházni meg iskolázni...

Saját gyermekeimről beszélek. Bekerültem ide, Nyíregyházára, tudtam járattatni minden gyermekemet. Elvégezték rendesen mind a nyolc osztályt. Kitűnően vizsgáztak, és így ők nem szenvedtek olyan iskolánélküliséget, nem lettek analfabéták. Rendesen kijárták az iskolát, pedig nekem is volt — Hála isten! — hét élő, akit iskoláztattam.

A gyerekek Pesten laktak, egy Gödöllőn, mind a maga szárnyán, és mind iskoláztak, szakmát végeztek... Hogy felsőbb iskolát is végezzenek, nem is mertem gondolni... (29)

Már említettem, hogy a Hegyi utca házhelyeit a Friedmann-teleppel szomszédos földjeikből jó áron tanyai gazdák (Jánószki, Pócsik, Morauszki) parcellázták ki, mivel ezek a szántóföldek „aljasok”: belvíz sújtotta részek voltak. Sok napszámos ember azonban csak ilyen csökkent értékű telket tudott magának megvásárolni.

„Abban az időben nehéz volt házhelyhez jutni ilyen munkásembernek, amilyen én vagyok — mesélte Pankotai Pál.

Véletlenül én olyan munkakörbe kerültem, hogy nekimerészkedtem a házhelyet megvenni Pócsik földjéből. — Úgy hívták, hogy Pócsik, a Hosszúháton gazdálkodott. — Többen tömörültünk. Én mástól hallottam ezt, mert az Új soron laktam. És az Új soron egy faraktárban alkalmazott munkatársamtól hallottam, úgy tudtam ehhez a házhelyhez jutni.

Én meg a Júlia malomban dolgoztam abban az időben, és úgy lett nekem házhelyem. Hát ez is egy aljas föld, s akik jöttek a malomból, mind azt mondták, hogy nem odavaló az aljba ez az izé. És most is azon gondolkodunk, akik letelepedtünk azon a helyen, mert nem volt olyan pénzünk, hogy fentebb vettünk volna.

Mert igyekezni kellett, 12 meg 14 órát kellett egy nap dolgozni, szeretett volna az ember a lakbértől szabadulni. A munkahelyen utóvégre annyira megkedveltek munkám után, úgy tudtam megalapozni a házat magamnak...”(30)

Ragaszkodott is Pankotai bácsi a nehéz munkával szerzett saját portához. Amikor 1944 őszén a front elérte Nyíregyházát, nem ment világá. „Hiába is mentem volna bárhová, mindenem elveszett volna. Gondoltam: Én nem fogom azt soha utólrni, ha kirabolnak...” S még el sem csitult a harcizaj, amikor már a városba indult, hogy a rokonainak is utánanézzon. „Mikor a városba mentem, jött az orosz befelé... Akkor láttam, mikor a tejpiachoz értem, hogy jönnek az oroszok a Bujtos utcán befelé nagy csapatokban. És ott láttam nyilas katonákat, csak el voltak vérezve, az egyik jobbra, a másik balra feküdt. A többi megszökött...

Az orosz katonák nem szóltak semmit énnekem. Azok mentek, amerre van a kemecei út, mentek az utcán. A nyilasok nem adták meg magukat, de a sebesült ottmaradt. A többi nyilas hová ment? Én nem láttam, de a tizenötből mind eltűnt. A fegyvert mind elhajigálta.”(31)

A telepi emberek nem csak vagyonuk féltése miatt maradtak otthon. Igazán lelkesen várták is a szovjet csapatokat, mert a Horthy-rendszerből maguknak is elégük volt — mesélték. Még egész közel dörögtek az ágyúk, amikor már a vasutasok, munkások és más kisemberek munkába álltak, „és bár vékony gunyájukon keresztül csontig és velőig hatolt a fagyos szél, megkezdték a vasútállomás helyreállítását.”(32)

A felszabadulás és a szocialista fejlődés kezdeti eredményei csak lépésben tudtak a telepi viszonyokon változtatni. 1945-ben, még 1946-ban is tarthatatlan állapotok uralkodtak itt. Az MKP nyíregyházi szervezete 1946. december 11-én egy beadványt továbbított a polgármesteri hivatalhoz, amelyben „A Friedmann-telep lakosai egybehangzóan kérik, hogy a telepre szereljenek világitást, és az utcákat javítsák meg, mert naponta

fordulnak elő betörések, rablások a sötétség miatt. Ez a telep valamikor a város legrosszabb hírű negyede volt, azonban a demokrácia kötelessége, hogy rossz hírét megszüntesse annál is inkább, mert dolgozó kisemberek laknak ott. Az utcák sárosak, elhanyagoltak. Ha a munkás este sötétben megy haza, lába(!) tele lesz vízzel, ami úgy egészségügyi, mint gazdasági szempontból igen káros.

Kérik még azt is, hogy lehetőleg egy rendőr-őrszobát állítsanak fel, mivel a közbiztonság még igen rossz...”(34)

A kérések teljesítésének feltételei azonban — akárcsak tíz évvel ezelőtt — most is hiányoztak. És nem jutott még a telepnek orvosi rendelő, megfelelő vízvezeték-hálózat, piac sem, bár később ezeket is kérték.

A Friedmann-telep, Hadikfalva és a környező tanyák népe „a demokratikus idők parancsszavát megértve” a NyKISE (vasutas) futballpálya mellé kéri egy élelmiszerpiac legrövidebb időn belül való felállítását, mivel a felsorolt területek lakosságának lélekszáma meghaladja a 4 ezret. „Már ez a körülmény is indokolná az élelmiszerpiac felállítását, de rendkívül sokan maradtak az anyák közül is egyedül a háborús cselekmények következtében, akik ha egy csomó zöldséget vagy egy liter tejet akarnak vásárolni, akkor apró gyerekeiket felügyelet nélkül hagyva, esőben, hidegben több kilométert gyalognak a városban lévő piacig — oda és vissza —, a piacon órákat ácsorogva.” Vagy ha ezt nem akarják tenni, „a helyzet kényszerítő hatása alatt az utcákon kénytelenek vásárolni, itt pedig, mivel az irányított piaci árakat nem tudják, ki vannak szolgáltatva a termelők kénye-kedvének.”(35)

Egyelőre piac sem létesült. A sok lemaradás, hátrány felszámolásához még sok évre volt szükség.

1950. április 14-én tárgyalta Nyíregyháza város képviselőtestülete a Friedmann-telep névváltoztatásáról szóló MDP javaslatot. A javaslat „az irredenta, sovíniszta vagy a múlt rendszerre emlékeztető utcanevek” megváltoztatását kérte. A javaslatot a képviselőtestület magáévé tette, és véghatározatában a telep nevét Ságvári-telepre változtatta, az utcanevekről pedig úgy határozott, hogy Hadikfalván a Kinizsi, Dobó és Hadik utca neve változatlan marad; a Dugonics utca és a Mandai út Pozsony utcáig terjedő szakasza Dugonics utca lesz. A Ságvári-telep utcái pedig a következő neveket kapták: Rozsnyó utca: Rózsa Ferenc utca; Verecke utca: Sallai Imre utca; Kassa utca: Hámán Kató utca; Igló utca: Fürst Sándor utca; Pozsony utca: Derkovits Gyula utca; Dobsina utca: Löwy Sándor utca; Lőcse utca: Prága utca; Bártfa utca: Schönherz utca. A Hegyi utca neve nem változott.(36)

Ezek köré az utcák köré terebélyesedett ki a mai Ságvári-telep.

A Ságvári-telep

A MSZMP 1959. évi VII. Kongresszusa tűzte ki célul az iparilag fejletlen Alföld fejlesztését. Ez új korszakot nyitott Nyíregyháza — és a Ságvári-telep — fejlődésében is.

Az iparosodás ugyan már 1950-ben, az új vasútállomás és a Dohányfermentáló felépülésével elkezdődött, de a nagyarányú ipari fejlődés a II. ötéves terv időszakában kezdődött, amikor 1963-ban termelni kezdett a Gumigyár. A további évek beruházása során ebből a gyárból épült ki 1969-re a Taurus hatalmas üzeme. A Gumigyárral szemben a Derkovits utcán épült fel az Üvegtechnikai üzem, a Vas- és Fémipari Ktsz telephelye — és további létesítményekre várva —, Nyíregyháza „nyugati iparterülete.”

Az ipar fejlődésével együtt fejlődött a telep mezőgazdasága is. 1951-ben alakult meg a Ságvári Tsz 18 taggal, 105 kh földterülettel. Állatállományuk nem volt, a tsz megalakulása évének őszén 11 szarvasmarhát kapott törzstenyészet kialakítására. A következő évben a szövetkezetnek 78 kh szántója, 12 kh gyümölcsöse és 30 kh bolgárkertészete volt, állatállománya pedig 19 lóból, 54 szarvasmarhából, 98 sertésből és 164 birkából állt. A termelőszövetkezet néhány év alatt az ország egyik legjobban dolgozó elismert mezőgazdasági üzemévé vált.

A telepiek régi gondjai azonban a felszabadulás utáni évtizedekben is kísértettek. A Ságvári-telep területe és lakossága együtt nőtt az ide települt üzemekkel, de a megnövekedett lakosságot áruval egyetlen olyan fűszerüzlet látta el, amely egyszerre volt vegyeskereskedés meg tej- és húsbolt is, hentesáru azonban hetenként csak egyszer került a boltba. Zöldségféléket egyetlen kis bódében lehetett beszerezni, nem volt textilüzlet sem.

A közlekedés ugyan biztosított volt a város felé, de hétköznapokon is kevés volt az autóbuszjáratok száma, ünnepnapokra meg még ennyi sem maradt. A leggyorsabb közlekedés így még mindig a gyaloglás volt — sokszor egészen egyszerű dolgokért is a városba kellett szaladni: cipészhez, fodrászhoz; egy pohár sörért, egy kis süteményért — mert már erre is tellett.

A kultúrát is szűkösen lehetett a telepen mérni. Egy régi házban volt a „kulturterem”, ebbe jó sűrűn 120 széket is be lehetett zsufolni. Ez volt az egész telep mozija is, tv-szobája is, itt tartották az előadásokat, itt kerülhetett sor táncos összejevetelre is. A kulturteremhez simult a ház udvarán egy minikönyvtár, ahol könyv, folyóirat, olvasó is akadt volna szépen, csak a hely hiányzott, ahová az olvasókat le lehetett volna ültetni.

A Ságvári-telepen sok mindenhez tették hozzá a kicsi, kevés, túlzásúlt vagy korszerűtlen jelzőt. Különösen kevés volt a kút, a jó ivóvíz. Még 1967-ben is csak három kút volt a telepen: az egyik igen rozoga volt, a másik elfogadható, a Prága utcain meg tábla volt: Nem ivóvíz! Ezért az egy jó kútból sok száz méterre kellett néha a vizet cipelni, vagy lehetett inni azt a vizet, amelyről a KÖJÁL megállapította, hogy fertőzött.

Itt az egészségügyi szolgálat annyiból állt, hogy a körzeti orvos hetente hat órát rendelt. Ha valakinek más időben vagy éjjel volt szüksége orvosra, bevánszoroghatott a városba, mert egy telefon sem volt a telepen. Sötétedés után pedig — különösen nőknek — nem volt ajánlatos a közlekedés a huligánok miatt.

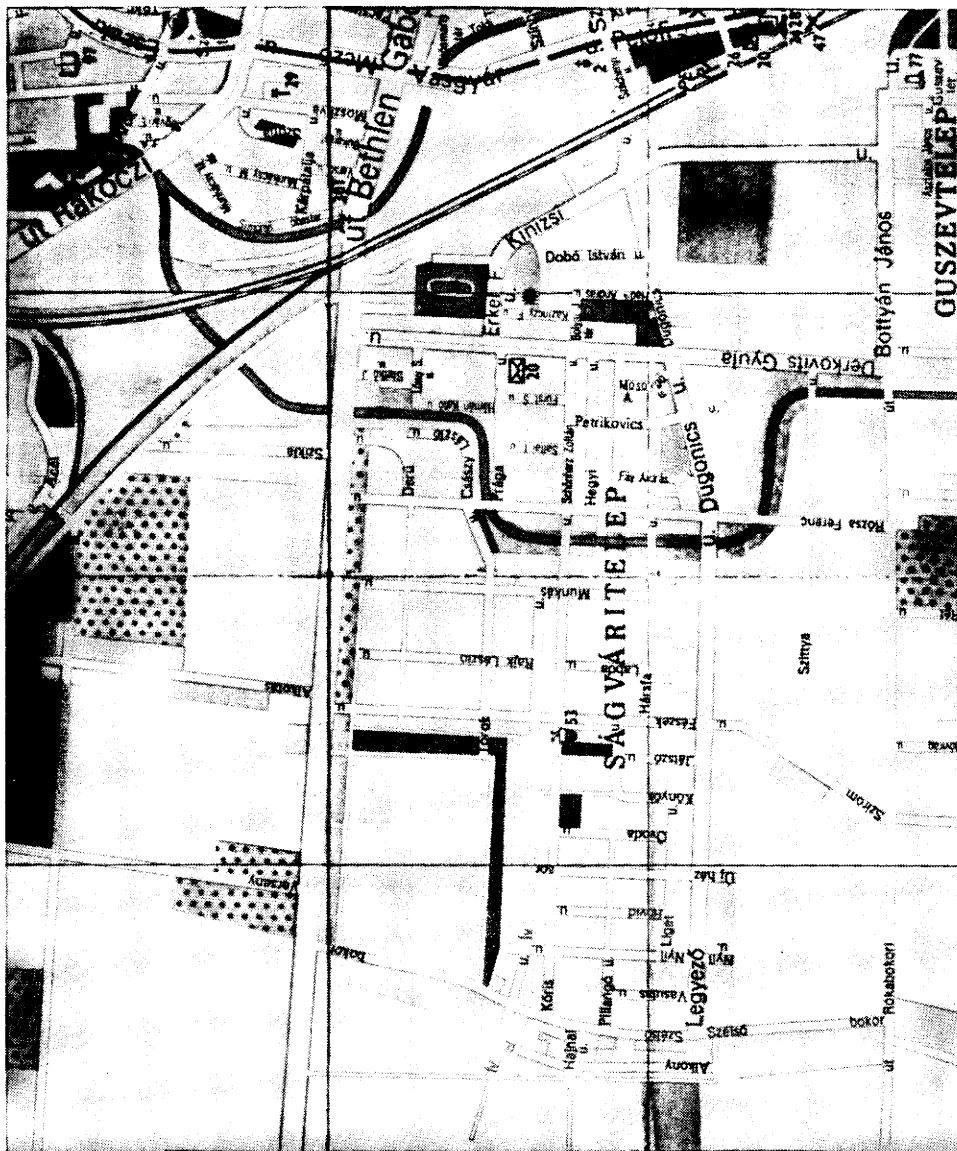
Pedig egyre több szép ház, egyre több gondozott kert formálta ezt a városrészt kertvárossá, nyaralóteleppé. Egyre több dolog indokolta, hogy Nyíregyháza vezetői nagyobb figyelmet, több törődést fordítsanak erre a munkáslakta területre.

A Ságvári-telepet, ezt a „földszintes városnegyedet” megközelíteni legegyszerűbben a Dohányfermentáló felől lehetett a tisztos korú repülőhídon — a vasúti felüljárón — keresztül. Nem volt gyors, nem is volt kényelmes így a közlekedés, de az autóbuszok ritkán közlekedtek, a Tiszavasvári út elején pedig a vasúti sorompó többször volt zárva, mint nyitva. A lakosság egyedüli reménye a közlekedés javulásában az volt, hogy a tervekben szerepelt egy vasúti felüljáró építése.

A Ságvári-telep a városrendezési tervekben kislakás-építésre, fejlesztésre kijelölt területként szerepelt. Azonban éveken keresztül csak a telep tanácstagja, Toma Péter — aki itt mindenkinek, idősnek és fiatalnak egyaránt Péter bácsi volt — álmódott ide emeletes házakat, iskolát, óvodát, bölcsődét meg új kultúrházat. De mindezekhez hiányzott a pénz, sok volt a fontosabb tennivaló. Idő kellett ahhoz, hogy itt is kevesebb gonddal, jobban, otthonosabban érezzék magukat az emberek.

A telep nyugati szélén, a Rózsa Ferenc utcán túl új házakat építettek, ezért elváltozások keletkeztek a 8/2. vízgyűjtő csatorna működésében — ez vezette el e mélyen fekvő részokről a csapadékot és a talajvizet. Ősszel és enyhe téli napokon néha a csatorna közelében lévő házak helyiségeiben bugyogott fel a víz, rongálta a falakat, melyeken salétromos foltok maradtak vissza, és víz alá kerültek a kertek is. Amikor pedig kiengedett a tél fagya, a magasan álló talajvíz sártengerré változtatta az utakat.

A sárral mindenütt küszködtek a Ságvári-telepen. Negyedszázad alatt az utcák száma nyolcra 34-re nőtt, de csak háromban volt útburkolat és járda. Az új építkezőknek utat és villanyt ígérték, de csak petró-

A Ságvári telep
 (Részlet Nyíregyháza 1975-ben megjelent térképéből.)

leumlámpával, faszenes vasalóval bajlódtak, és szaporodó beadványokkal a tanácsot ostromolták azért, hogy jó utat, villanyt kapjanak. Sok fiatal házaspár került a telepre, többségük kicsi gyermekkel. Az egycsoportos óvodát bővíteni kellett, de még mindig szűknek bizonyult. A napközi otthon csak épülgetett, az iskola hét tantermében — tornaterem nélkül — a tanuló gyermekek száma a 400 felé közeledett.

A negyedben az urbanizációs folyamat 1970 után felgyorsult, a Ságvári-telep a városnál lényegesen jobban és gyorsabban fejlődött, a hetvenes évek végére a telep elérte az általános rendezési tervekben meghatározott területi kiterjedést és lakásszámot. Ezzel a fejlődéssel nem tartott lépést az intézményi ellátottság, még mindig hiányzott a vízhálózat, a csatornarendszer kiépítését is csak sürgetni tudták a lakosok. A negyedik ötéves tervben az úthálózat javítására csak a Derkovits utcában került sor, a többiben még mindig a por vagy a sár uralkodott. Ennek ellenére újabb területeket parcelláztak fel házhelyeknek, a tanácsi előadók előtt egyszerre 110—120 építési engedély véleményezése volt.

Vajjon mi vonzotta az építkezni szándékozókat a Ságvári-telepre?

Nyíregyházán három terület állt rendelkezésre családiház építkezéshez: Sóstóhegy, Borbánya és a Ságvári-telep. Ezek közül azonban a Ságvári-telep feküdt legközelebb a város belső részeihez, közvetlen mellette pedig a városrendezési terv Nyíregyháza nyugati iparterületét jelölte ki a Derkovits utca és a Guszev-lakótelep között. Itt épült fel a Taurus, a BEAG—Universil és a Dohányfermentáló üzeme és több ipari szövetkezet és vállalat telephelye. Az üzemekben dolgozók közül sokan szívesen építkeztek is itt, munkahelyük mellett, annál is inkább, mivel a tervezett vasúti felüljáró elkészítése elhúzódott a magas kivitelezési költségek miatt — csak 1977-ben készült el —, és az itteni munkahelyek megközelítése igen sok időt rabolt el a dolgozóktól.

1974-ben már 750 telken 615 lakás állt a telepen, 2150 volt a lakosok száma, sokan építkeztek. Az ötödik ötéves tervre készített új tervek 175 hektár sorsáról intézkedtek, ezt a területet a Ságvári Tsz adta át lakásépítkezések céljaira. A területből 525 új telket alakítottak ki, ezekre 600 lakás elhelyezését tervezték, amelyekből 100 egyemeletes négylakásos társasházban, 100 sorházban került kivitelezésbe szerepelt a tervben 200 ikerlakás és 200 egyedülálló családiház is. Az elkészített komplex terv a lakások mellett ötezer ember ellátásához szükséges létesítmények helyét is kijelölte, hogy ezeket majd a rendelkezésre álló pénztől függően később építsék meg. A terv azt is jelentette, hogy a tervezettnél korábban kerülhetett sor a víz- és csatornahálózat kiépítésére. A vasúti felüljáró felépítése további nagy változásokat készített elő ezen a területen.

Bár a gyors fejlődés a lakosok sok gondját megoldotta, a telepi lakóbizottság elnöke 1977-ben is több száz család nevében kér segítséget a városi tanácstól a vízellátás fejlesztésében, nyilvános telefon felállításában, a körzeti orvosi rendelés kiszélesítésében.

Miközben a népesség egy része öregedett, másik része — örök törvényként — fiatalodott, a Ságvári-telep Nyíregyháza kertvárosává fejlődött, ahol harminc év alatt az 1945. évi népesség (1005 fő) majdnem tízszeresére nőtt (kb. 10 000 fő). A terveket messze túlszárnyaló fejlődéstől ismét elmaradtak a kulturális és egészségügyi szolgáltatások, az ipari és kereskedelmi szükségletek kielégítésére. Ellenmondást szült az is, hogy míg a telep nagyobb része a város belterületévé vált, az újonnan kiépült részek (pl. a Szikla utca környéke) külterületnek maradtak ennek minden hátrányával.

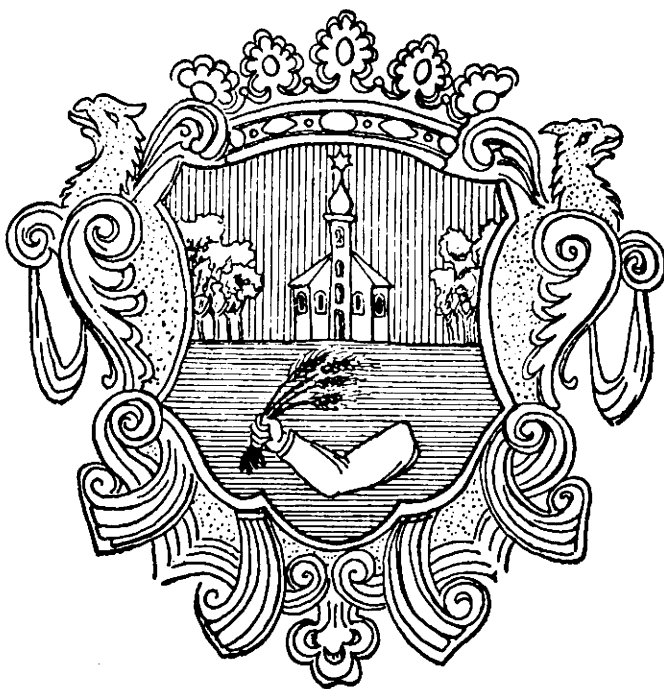
Napjainkban a múlt csak az öregek emlékezetében kísért a régi guny névvel, a Dzsungellel és a Friedmann-teleppel. Ma már más itt a nép, más itt a környezet. A virágos kertekkel, gyümölcsösökkel övezett házak, a vasutas, ipari és mezőgazdasági munkások mellett egyre több értelmiségit, alkalmazottat fogadnak be új birtokosként. A Ságvári-telep kicsinosodott, a régi szegényes lakások — ha még megmaradtak — komfortos házak árnyékába húzódtak, az új házak udvarába nyári konyhának, kamrának. Emlékeztetik ezek az unokákat: Itt éltek, így éltek egykor — mert többre nem tellett — nagyapáik, apáik.(37)

Jegyzetek

1. Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár: Polgármesteri iratok XIII. — K 16 713/1914. aug. 15.
2. Uo. — K 18 248/914. — K 18 892/1914. — T 1914/87. — 162 114/1914/VII — d/BM. — 547/1914. M.
3. Uo. — Szabolcs vármegye alispáni jelentése. 8 400—1915. K. szám 65. oldal.
4. Uo. — Polgármesteri iratok XIII. — K 19 006/1914.
5. Uo. — Szabolcs vármegye alispáni jelentése. 8 400—1915. K. szám 65. oldal.
6. Uo. — 10 100—1916. K. szám 77. oldal.
7. Uo. — Szabolcs vármegye alispáni iratai: 20 964/1917. K. szám.
8. Uo. — Szabolcs vármegye alispáni jelentése. 2 600—1916. K. szám 39. oldal.
9. Erdei Mihály nyugdíjas (Nyh. Ságvári-telep. Hegyi utca 7.) 1964. október 30-i visszaemlékezése.

10. Ónodi Gáborné háztartásbeli (Nyh. Ságvári-telep. Hámán Kató utca 21.) 1965. március 20-i visszaemlékezése.
11. Veres István nyugdíjas (Nyh. Ságvári-telep. Hegyi utca 5.) 1965. március 19-i visszaemlékezése.
12. Nyírvidék. 1920. november 9. — Mi van kint a barakkokban?
13. Uo. — 1920. december 7. — Épülnek a nyíregyházi szükséglakások.
14. Nemes Endre borbély (Nyh. Bethlen utca 60.) 1965. február 25-én egy levélben megírt visszaemlékezése.
15. Magyar Statisztikai Közlemények. 1930. évi népszámlálás. I. rész. 397. oldal.
16. Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár: Polgármesteri iratok XIII. — 26 721/1923. OFB. — 24 501/1924. OFB.
17. Uo. — 20 630/1923. OFB.
18. Uo.
19. Uo. — 1922/17 976/26 721/1923. OFB.
20. Uo. — 26 721/1923. OFB.
21. Uo. — 40 546. OFB. — 8778/1924. OFB.
22. Uo. — 20 284/1927. OFB.
23. Uo. — Közgyűlési jegyzőkönyvek. Nyíregyháza. — Kgy. 406/1927. — Kgy. 17 290/1927.
24. Magyar Statisztikai Közlemények. 1930. évi népszámlálás. I. rész. 397. oldal.
25. Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár: Nyíregyháza város polgármesterének iratai — 1230/1936. — 2214/1936. — 2961/1936.
26. Barzó János nyugdíjas (Nyh. Ságvári-telep. Rózsa Ferenc utca.) 1965. június 4-i visszaemlékezése.
27. Vida József nyugdíjas (Nyh. Ságvári-telep. Fürst Sándor utca 6.) 1964. október 23-i visszaemlékezése.
28. Veres István nyugdíjas (Nyh. Ságvári-telep. Hegyi utca 5.) 1964. október 16-i visszaemlékezése.
29. Szemők Mihály nyugdíjas (Nyh. Kóris utca 6.) 1964. november 20-i visszaemlékezése.
30. Pankotai Pál nyugdíjas (Nyh. Ságvári-telep. Rózsa Ferenc utca) 1965. február 19-i visszaemlékezése.
31. Ua. — 1964. október 30-i visszaemlékezés.
32. Erdei Mihály nyugdíjas (Nyh. Ságvári-telep. Hegyi utca 7.) 1964. november 20-i visszaemlékezése.

33. Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár: Polgármesteri iratok. — K 13 137/1945.
34. Uo. — 70/1946.
35. Uo. — 12/1946.
36. Uo. — Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1949—1950. Nyíregyháza. — 72. Kgy. 7650—2—5/1950.
37. A fejezetet 1977-ig a Ságvári-telepen szerzett tapasztalataim és a Kelet-Magyarországnak a telepre vonatkozó cikkei alapján állítottam össze.

Nyíregyháza legrégebbi és 1825. évi pecsétjei. Nyíregyháza város címere 1837-ben. (Nyíregyháza az örökvaltság századik évében. Szerk.: Szohor Pál. Nyíregyháza, 1924. 155—157.)